

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Άγιο Αίμα

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ:
15.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

Προηγούμενη σελίδα: *Το ορεινό Σούλι* (λεπτομέρεια), έγχρωμη χαλκογραφία, Πολεμικό Μουσείο, Αθήνα [Σχέδιο C. Stanfield από αρχικό σκίτσο του H. Holland [Το φρούριο της Κιάφας, χαλκογραφία], χάραξη J. Cousin].

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Άγιο Αίμα**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Θοδωρής Παπαθεοδώρου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ary Scheffer, *Οι Σουλιώτισσες* (λεπτομέρεια), 1827, ελαιογραφία, Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Βάσω Βύρρα

© Θοδωρής Παπαθεοδώρου, 2021

© Φωτογραφιών εξωφύλλου: Peter Willi/Bridgeman images (πίνακας), elena_l/Shutterstock (φόντο)

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2021

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2021, 15.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-3884-9

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-3885-6

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Άγιο Αίμα

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΘΟΔΩΡΗ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ενηλίκων

- Το αστρολούλουδο του Βοσπόρου* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2004)
Οι εφτά ουρανοί της ευτυχίας (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2006)
Μάγισσες φέρτε βότανα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2006)
Με λένε Μαίρη κι είμαι καλά... (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2007)
Σαν ταξιδιάρικα πουλιά (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2008)
Πιο πέρα κι απ' τα σύννεφα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2008)
Οι κόρες της λησμονιάς (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2009)
Οι μάνες της άδειας αγκαλιάς (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2010)
Έρωσ 13 (Συλλογικό, Διηγήματα, Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Τα δάκρυα των αγγέλων (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Οι καιροί της μνήμης (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Το τέλος του μικρού μας τσίρκου (Αθήνα, 2011)
Καβαφικοί φόνοι (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2012)
Ζωές του φθινοπώρου (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2014)
Ζωές του ανέμου (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2015)
Γυναίκες της μικρής Πατρίδας, (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2018)
Λιανοκέρια της μικρής Πατρίδας (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2018)
Συναξάρια της μικρής Πατρίδας (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2019)

Για παιδιά

- Τα κουλουβάχατα της Ιστορίας 1: Η χαμένη σφραγίδα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2007)
Τα κουλουβάχατα της Ιστορίας 2: Ποιος έκλεψε τον Χρυσό Αιώνα απ' τον Περικλή; (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2016)
Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης τα έβλεπε όλα άσπρα...
(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)
Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης έχασε την Αλφα-Βήτα...
(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)

Με το ψευδώνυμο ΘΑΝΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

- Σφαγείο Σαλονίκης* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)
Μαύρη αυγή (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2013)
Yunankarasi (Συλλογικό, Διηγήματα, Istos Yayinlari, 2019)

*Στη μνήμη της αγαπημένης μητέρας μου Κυριακής,
που έφυγε για το μεγάλο της ταξίδι
τις μέρες που γραφόταν αυτό το βιβλίο...*

Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος...

Αλέξανδρος Υψηλάντης
Επαναστατική προκήρυξη, Ιάσιο, 24 Φεβρουαρίου 1821

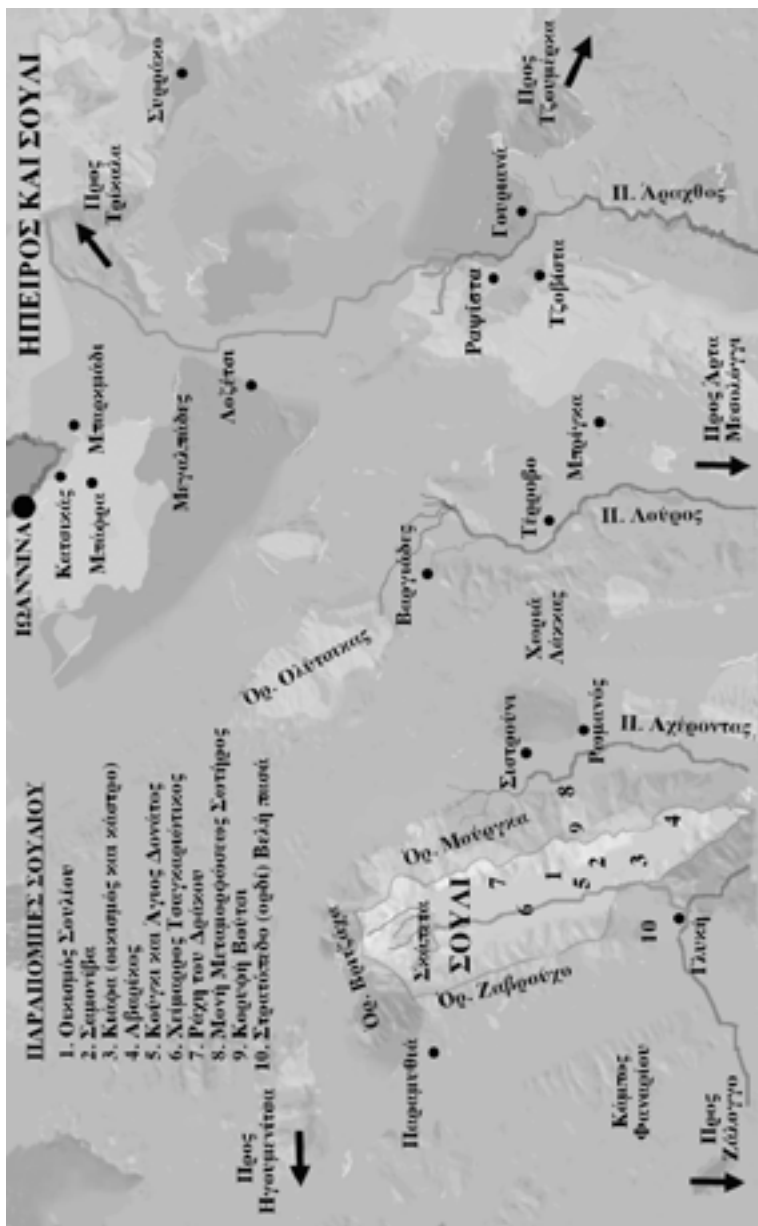
*Είδα τότε πως, ό,τι κάμομε, θα το κάμομε μοναχοί
και δεν έχομε ελπίδα καμμία από τους ξένους...*

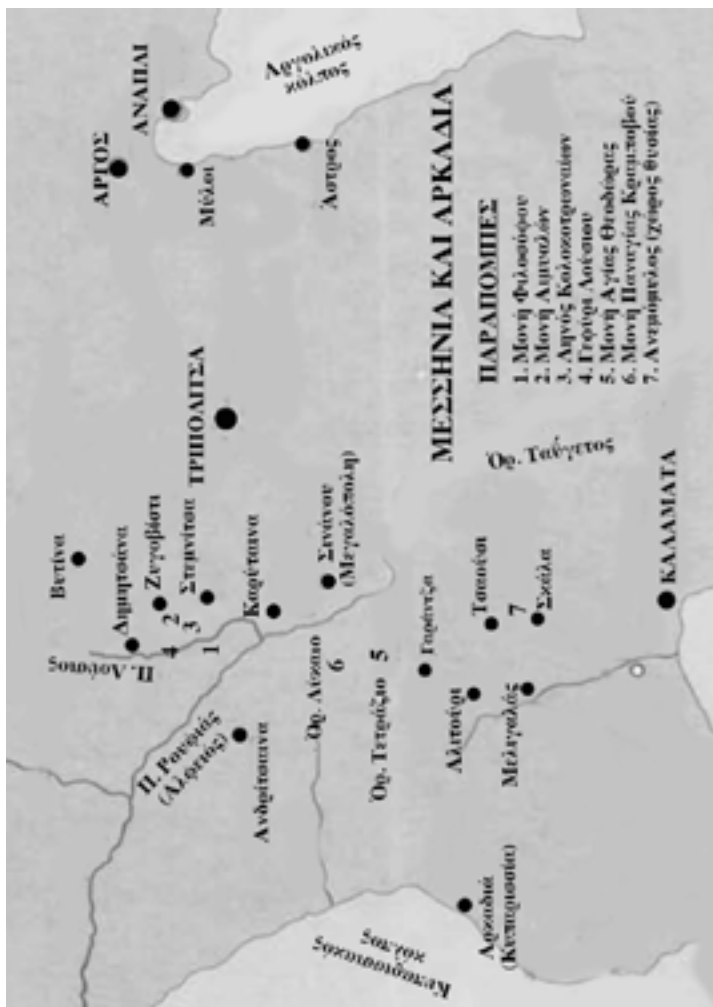
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

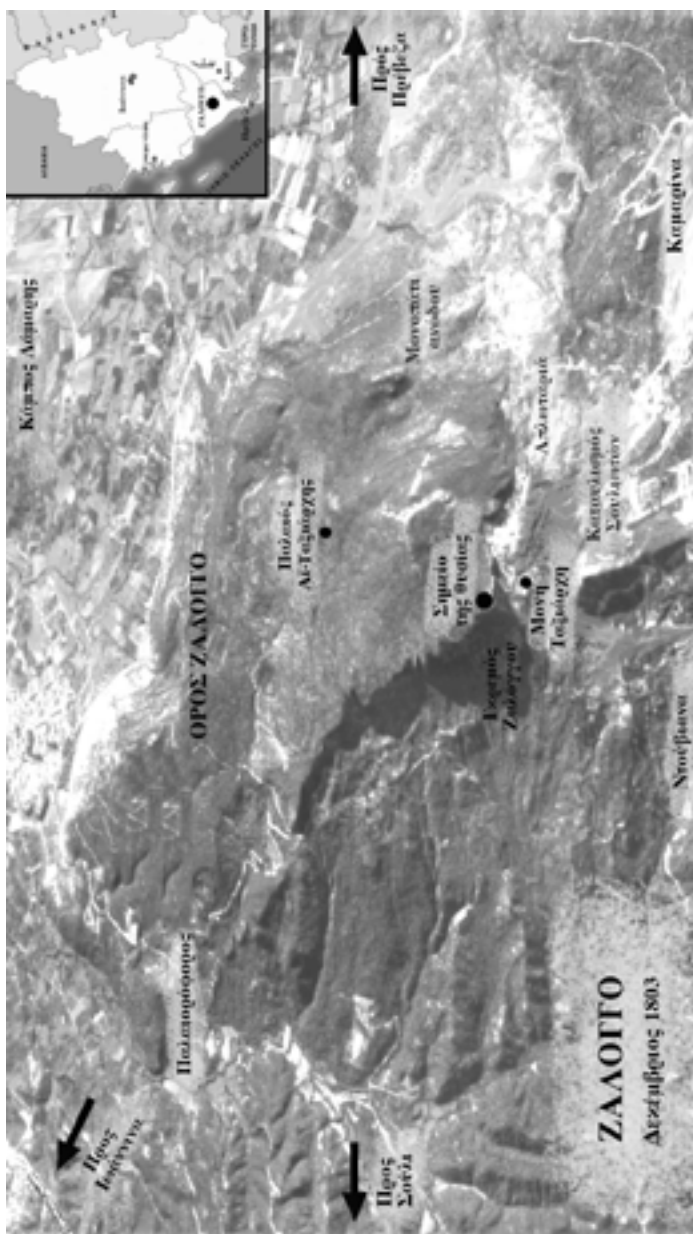
*Τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί και αμαθείς
και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και
οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι· όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως
ο καθείς, έχομεν να ζήσωμεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι
μαζί, να την φυλάμεν κι όλοι μαζί και να μην λέγη ούτε ο δυνατός
«εγώ», ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς «εγώ»;
Όταν αγωνιστή μόνος του και φκειάση, ή χαλάση, να λέγη εγώ·
όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκειάνουν, τότε να λένε
«εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» κι' όχι εις το «εγώ».*

Στρατηγός Μακρυγιάννης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εξόδιο

Με κόπο ανοίγει τα βλέφαρά του. Οι εφιάλτες, που στοίχωναν τον ύπνο και τον ξύπνο του μήνες τώρα, αρχίζουν επιτέλους ν' αραιώνουν αλαφρώνοντας τον σταυρό που κουβαλάει κοντά έναν χρόνο. Τώρα πλέον δεν τινάζεται απ' το λιγοῦπνι του με μάτια γουρλωμένα και δόντια σφιγμένα, με χτυποκάρδι που θυμίζει καλπασμό πεταλωμένου αλόγου. Τις τελευταίες βδομάδες πέφτει άνευρος κι εξουθενωμένος στο μπαμπακόστρωμά του και τον παίρνει ένας ύπνος που του βαραίνει το στήθος σαν μολύβδινος τουρμπές* και τον σπρώχνει σε βάραθρα σκοτεινιασμένα, σε μέρη άξενα, σε τόπους ερημίας. Άκρα του τάφου σιωπή τα όνειρά του πια.

Τον πρώτο καιρό πάσχιζε βδομάδες ολάκερες για να καταφέρει να σφαλίσει τα μάτια του λίγες στιγμές· μόλις τα βλέφαρά του βάραιναν, η ψυχή του αγρίευε κι ο νους του επέστρεφε στη σφαγή. Πάλι στην ντάπια** του Στουρνάρη που είχε οριστεί για την πορεία της τρίτης φάλαγγας, πάλι στη ματοκυλισμένη τάφρο που είχαν σκάψει οι αραπάδες του Μπραΐμη περιζώνοντας την πόλη, πάλι στην απασσάλωτη γέφυρα πατώντας απάνω στα κομματιασμένα κορμιά των συμπολεμιστών του. Ιδρώτας τον περίλουζε, κρύος ιδρώτας, τρέμουλο

---

* Μουσουλμανικό ταφικό μνημείο με θολωτή σκεπή.

** Προμαχώνας σε τείχος ή κάστρο.

βαρύ κι ανάσες λαχανιασμένες, όμοιες σαν εκείνης της νύχτας που πάλεψε να οδηγήσει στο μοναστήρι του Αγίου Συμεών τα γυναικόπαιδα που ούρλιαζαν και σπάραζαν γύρω του.

Ανοίγει με κόπο τα βλέφαρά του και πιέζει με δύναμη τους αντίχειρες στα πρησμένα μάτια του, νιώθοντάς τα να τρίβονται στις κόγχες τους. Ακόμη κι έτσι, δε συνέρχεται ολότελα από τα σκοτεινά του βάραθρα, αιωρείται στο μεταίχμιο των βουβαμένων ονείρων και των βημάτων που αντηχούν έξω από την υπόγεια κάμαρα, στο στενό λιθόστρωτο. Ώρα μετά, καταφέρνει να βρει δύναμη στο παραλυμένο κορμί του, ανακαθίζει στα νοτισμένα στρωσίδια και κοιτάει τον τοίχο αντίκρου του, κέντημα της υγρασίας και της μούχλας. Η εικόνα του στενού φεγγίτη λίγο ψηλότερα δε δείχνει νυχτιάτικη, ωστόσο το φέξιμο λειψό, δεν καταλαβαίνει αν έχει ξημερώσει. Πολλά πρωινά, καθώς έβγαινε με άχθος απ' τη βαρυπνιά του, το θολό βλέμμα του ξεγελιόταν, υπήρχαν μεσονύχτια που τα νόμιζε για χαραυγές, άλλες φορές, πάλι, ακόμη και το αχνό φέγγος των λαδοφάναρων του δρόμου, φως ημερινό το πίστευε.

Με το καμπάνισμα απ' το ρολόι του Αγίου Νικολάου μπορεί επιτέλους συμπέρασμα να βγάλει, ακόμη κι αν μπερδεύει κάποιο χτύπο μες στη χαύνωσή του, πάλι έχει φτάσει το πρωινό, έξι ίσως κι εφτά τα χτυπήματα που ακούει. Ώσπου να ντυθεί και να ποδεθεί, η ώρα θα κυλήσει, νιώθει έντονη τη βιάση μέσα του, ακόμη μια μέρα αρχινά, ακόμη μια απαντοχή, ίσως κάτι να του φανερώσει, όχι τη γυναίκα και το παιδί του που μάταια καρτεράει τόσους μήνες, τέτοιο θαύμα δύσκολα το περιμένει πια, μα έστω, ένα μαντάτο από κάποιον ταξιδιώτη που έφτασε στο λιμάνι με σκαρί γραιοκικό, μια πληροφορία στα ναυτιλιακά πρακτορεία, μια κουβέντα στα στέκια των Ρωμιών σιμά στις αποβάθρες και στην πιάτσα της Μπόρσας.

Τινάζει από πάνω του τις τριμμένες μπατανίες που τον φυλάνε απ' την υγρασία της παράλιας πόλης και σηκώνεται βασταγμένος απ' την ελπίδα που αχνοφέγγει μέσα του τρεμάμενη, σαν κεράκι στο άχτι του βοριά. Έχουν διαβεί έντεκα και βάλε μήνες από κείνη την τρομερή νύχτα και οι ελπίδες του φυλλορροούν πια, με νύχια και δόντια τις βαστάει ζωντανές έπειτα από τόσο καιρό. Ποτέ δε θα σταματήσει να πιστεύει όμως, ποτέ δε θα πάψει να ελπίζει, αν τελειώσει η πίστη του θα τελειώσει κι ο ίδιος, ταχιά θα χαθεί, θα τον φάει το αβάσταγο μαράζι.

Στέκεται για μια στιγμή ασάλευτος καταμεσής στην κάμαρα, σάμπως να έχουν πετρώσει το σώμα κι η ψυχή του ξαφνικά, αργά σηκώνει το σακατεμένο χέρι του και με τρεμάμενες κινήσεις ξεκρεμά απ' τον λαιμό του τη φθαρμένη, πέτσινη θήκη. Λύνει το κορδόνι που τη σφαλίζει και βγάζει το σχεδιάσμα με τα πρόσωπα της αγαπημένης του γυναίκας και του μονάκριβου παιδιού του που είχε φιλοτεχνήσει με κάρβουνο ο φιλέλληνας Κέλνερ την περασμένη άνοιξη μέσα στον χαλασμό.

«Ταίρι μου... βλαστάρι μου...» ψελλίζει με τα χείλη του να τρέμουν ανεξέλεγκτα καθώς κοιτά τις δυο ξέθωρες μορφές απάνου στο κιτρινισμένο χαρτί.

Μες στην αυγινή αχνάδα το κρατάει μπρος του ψελλίζοντας τα ονόματά τους ξανά και ξανά σαν προσευχή, με τα μάτια κοκκινισμένα και τα δάκρυα να μουσκεύουν τ' αξύριστα μάγουλά του. Γλυκοφιλάει απαλά τα δυο αγαπημένα πρόσωπα που μόλις και διακρίνονται πια στο φθαρμένο χαρτί, το διπλώνει σχολαστικά, το χώνει ξανά στην πέτσινη θήκη, σκουπίζει με την ανάστροφη τα υγρά του γένια και ρίχνει στους ώμους του το λερό καπότο που φορούσε ολάκερο τον χειμώνα.

Η πρωινή ομίχλη τον τυλίγει μόλις δρασκελίζει το πορτόνι του παλιού πανδοχείου, ένα ετοιμόρροπο οίκημα από την εποχή του Καρόλου που θαρρείς βαστιέται ορθό σφηνωμένο απλώς στα διπλανά του. Σε τούτο το πλινθόκτισμα, το Καπίτολο, το Βουλευτήριο των Γραικών της Τεργέστης, είχε νοικιάσει υπνωτήρια και ολίγα δώματα για την προσωρινή στέγαση των ομόθηρσκων προσφύγων της επαναστατημένης πατρίδας. Από το φθινόπωρο είχε κι αυτός εγκατασταθεί σε μία από τις υπόγειες κάμαρες, ο γιατρός Βορδώνης, ο Πρόεδρος του γραικικού Καπίτολου, τον ενημέρωσε ευθύς μόλις ξεμπάρκαρε από τη ναξιώτικη σκούνα πως η κοινότητά τους λυπόταν για την ανεπαρκή κατάσταση του ενδιαιτήματος που τον περίμενε, μα προσώρας δεν μπορούσαν να του προσφέρουν τίποτε καλύτερο. Χρόνια τώρα ενίσχυαν τον αγώνα και περιέθαλλαν κυνηγημένους συμπατριώτες, η οικονομική τους ευχέρεια είχε στενέψει πια πολύ, για να βαστάξουν την εθνική τους ευσπλαχνία αναγκάστηκαν να συνάψουν ακόμη και δάνειο. Σημασία καμιά δεν έδωσε στην άθλια κάμαρα και στο αθλιότερο φαγητό που του σέρβιρε το παλιό πανδοχείο, εκείνο τον καιρό μήτε βλέφαρο έκλεινε μήτε μπουκιά κατέβαζε, άλλες χρείες κι άλλες αγωνίες επιτακτικότερες τον βασάνιζαν.

Η μέρα σκοταδερή ακόμη κι έξω, ασθενικό φτάνει το φως απ' την πυκνή ομίχλη και τις ψηλές λιθοδομές που κλείνουν το σοκάκι. Σιάχνει το φθαρμένο σκουφί του και με δυσκολία αρχινά την περπατησιά του, και να θέλει πióτερο να βιαστεί είναι αδύνατο. Δουλικά φορτωμένα με πρωινά ψώνια στις αγκαλιές και χαμαλαραίοι γερμένοι από το βάρος στις ράχες πηχτώνουν το σοκάκι, που ζέχνει από τον ίδρο των άπλυτων κορμιών κι από τα γεμάτα ουροδοχεία της νύχτας που αδειάζουν κάθε πρωί οι περίοικοι στις λαξεμένες πέτρες. Συχνά πυκνά στέκεται ακίνητος και καρτερά να διαβούν οι ζαλικωμέ-

νοι άνθρωποι και τα κατάφορτα ζωντανά, το ανήλιαγο στενό φτάνει δε φτάνει στο φάρδος όσο τα απλωμένα χέρια του.

Έχει συνηθίσει πια, και την κλεισούρα και τη μουντάδα και τη δυσωδία, ο νους του αλλού προσηλωμένος, σ' ένα ανοιξιάτικο απομεσήμερο γιομάτο φως, βροντήματα κανονιών, γύρω χαλάσματα, κουφάρια και σκελετωμένοι άνθρωποι, μα κείνου το βλέμμα καρφωμένο σε δυο βουλιαγμένα μάτια κι ένα θηλυκό κορμί που είχε χάσει τις καμπύλες του από την πείνα. Κι ένα παιδί βασταγμένο σφιχτά στην αγκάλη της, ένα παιδί που του χαμογελούσε γλυκά με τα ρόδινα χειλάκια του, το σπλάχνο του που ήρθε σε άγριους καιρούς και τους μέρεψε, τους γλύκανε. Έστω και για τόσο λίγο.

Βγαίνει στην Πιάτσα ντέλα Λένια κι αναπνέει επιτέλους καθαρό αέρα, η ομίχλη κι εδώ πυκνή, αλλά η ανοιχτωσιά της πλατείας αφήνει το φως της μέρας και τον θαλασσινό αέρα ν' απλωθούν, να πραΰνουν τη μουντάδα και τη δυσωδία. Παίρνει την απαλή κατηφορία της Βία ντελ Κόρσο και έπειτα από λίγο στρίβει για να χωθεί πάλι σε σοκάκια, να βγει στη σερβική εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνα κι από κει στο Μεγάλο Κανάλι όπου προσορμίζονται τα εμπορικά από ολάκερη την Αδριατική. Πρώτα κατεβαίνει τη Βία Ροσσίνι κι ύστερα περνάει στην αντικρινή μεριά του καναλιού, στη Βία Μπελίνι. Σε τούτους τους δρόμους, δεξιά κι αριστερά του φαρδιού καναλιού, βρίσκονται τα περισσότερα ναυτιλιακά και ασφαλιστικά γραφεία του ελεύθερου λιμανιού της Τεργέστης, συνήθως από τούτα ξεκινάει το γνωστό καθημερινό του δρομολόγιο.

Ένα ένα τα διαβαίνει, με τον ίδιο πάντα τρόπο, χτυπώντας πόρτες, βγάζοντας το σκουφί του και βαστώντας το στα χέρια, λίγο από ευγένεια, λίγο επειδή με κάτι γυρεύει να τα απαχολήσει για να μην τρέμουν ανεξέλεγκτα. Με γερμένο το

κεφάλι περνάει απ' όλα τα γραφεία, σε κάποια μόλις που καταφέρνει να μιλήσει με τους θυρωρούς, σε κάποια γραφειοκράτες τον δέχονται οι γραμματικοί. Όλοι με την ίδια όψη τον αντικρίζουν, χείλια που παλεύουν ένα μειδίαμα συμπόνιας να σχηματίσουν, φρύδια σμιχτά κάτω από βαθιές ρυτίδες, ανασήκωμα ανήμπορο της κεφαλής, μια κουβέντα λύπης ή παρηγοριάς κι έπειτα τα βλέμματα τον εγκαταλείπουν, οι μανσέτες ανεβαίνουν πάνω σε πάγκους και τραπέζια, τα δάχτυλα ξαναπιάνουν τα χαρτιά και τα χηνόφτερα. Ευχαριστία κι έξοδος με το ίδιο πετρωμένο βλέμμα, μια μάσκα γίνεται το πρόσωπό του, μόνιμος αποδέκτης του οίκτου και της αγνωσίας των άλλων, κάποιοι λίγοι αληθινά τον σπλαχνίζονται, οι περισσότεροι κάμουν όπως προστάζει η επαγγελματική τους διαγωγή, μαθημένοι στην τυπική ευγένεια και στο συμβατικό ενδιαφέρον.

Διασχίζει τη γέφυρα του καναλιού και τραβάει βόρεια, προσπερνάει το κτίριο των αυστριακών ταχυδρομείων και βγαίνει μπροστά στην Ντογκάνα, το τελωνείο του λιμανιού. Διαβαίνει χωρίς δυσκολία την αυλόπορτα, από τη μέρα που η Τεργέστη ανακηρύχθηκε λιμάνι ελεύθερου εμπορίου τα μέτρα ελέγχου έχουν χαλαρώσει, φυλές και θρησκείες ανακατώνονται όλες μαζί σε τούτο το καμίνι που πυρώνει με το χρήμα. Κανένας δε δίνει σημασία σε κανέναν, παρεκτός από τη μυστική, αυστριακή αστυνομία που παρακολουθεί επιλεκτικά και λογοδοτεί απευθείας στον Καγκελάριο Μέτερνιχ.¹

Κόσμος και ντουνιάς συνωστίζεται μπρος στις θυρίδες των υπαλλήλων και τις πόρτες των τελωνειακών για να ξεμπερδέψει με τις σφραγίδες, τα χαρτιά και τις πληρωμές. Γλώσσες ανάκατα ακούει, πιάνει λέξεις στον αέρα, γυρεύει κάποια ελληνική να ξεχωρίσει για να βρει το θάρρος να πλησιάσει και να ρωτήσει μήπως κάποιο ρωμαίικο πλοίο έδεσε τη νύχτα

στους μόλους κι αν ξεφόρτωσε τίποτε ανθρώπους παρεκτός από τα εμπορεύματα. Αρνητικές εισπράττει απαντήσεις από έναν Σμυρνιό παραγγελιοδόχο κι έναν Μυτιληνιό λαδέμπορο που προσέγγισε, μήτε ξέρουν μήτε άκουσαν για πρόσφυγες απ' τον Μοριά και τη Ρούμελη, ξερές κουβέντες του πετούν μονάχα, στεγνές κι αδιάφορες, αλλού ο νους των δύο εμπόρων, σε φιορίνια, ντουμπλόνια και τάλαρα.

Καλού κακού, πριν βγει ξανά στην προκυμαία που απλώνεται σε ολάκερο το δυτικό μέτωπο της πόλης, χώνεται στις μεγάλες αποθήκες και ρίχνει μια ματιά. Ένα ετερόκλητο ανθρωπομάνι συνωστίζεται κάτω από τα υπόστεγα, Αυστριακοί, Βενετσιάνοι, Γερμανοί, Σλάβοι, Εβραίοι, Ρωμιοί κι Αρμένιοι, άλλοι με φράγκικα ενδύματα, άλλοι με τζουμπέδες και ντουλαμάδες, οι αγωγιάτες καμτσικώνοντας τα υποζύγια, οι χαμαλαραίοι φορτωμένοι με μπαούλα δυο φορές το μπόι τους, αναστεναγμοί άχθους και φωνές βιάσης, ιδρωτάρια, σβουνιές και λιμανίσια βουρκονέρια, δυσωδία, ντούχνιασμα και στουμπωμένος αέρας. Παρατάει την προσπάθεια, το πλάκωμα που έχει μόνιμα στο στήθος χειροτερεύει και του φράζει την ανάσα, εξάλλου δεν παίρνει το μάτι του ανθρώπους ξέμπαρκους και χαμένους να περιφέρονται απροσανατόλιστοι ή να κουκουβίζουν σε καμιά γωνιά, όπως θα έκανε κάθε άμαθος ξένος, κάθε κυνηγημένος.

Το περισσότερο από ρουτίνα την κάνει τούτη τη διαδρομή κάθε μέρα, τον πρώτο καιρό με ενθουσιασμό κι ελπίδες δυναμωμένες, όσο διαβαίνουν άπραχτες οι βδομάδες και οι μήνες, όμως, καταπέφτουν οι απαντοχές του.

«Ποτέ δε θα σταματήσω να πιστεύω... ποτέ...» μονολογεί βγαίνοντας ξανά στην προκυμαία.

Παίρνει το λιθόστρωτο προς τα δυτικά, άλλος ο προορισμός του τώρα, εκεί οι προσδοκίες του πιότερο φουντωμένες.

Διαβαίνει μπρος από το Παλάτσο Καρτσιώτη με τα αψιδωτά περιστύλια που δεσπόζει στο κέντρο του λιμανιού και φτάνει στον Αϊ-Νικόλα, την ορθόδοξη εκκλησία των Ρωμιών. Απαραίτητη η στάση του κάθε πρωί, αν σε κάτι ελπίζει πια είναι στην πρόνοια και την ευσπλαχνία του Μεγαλοδύναμου, από τους ανθρώπους δεν καρτεράει πολλά έπειτα απ' όσα αντίκρισαν τα μάτια του. Περνάει τις παραστάδες της κεντρικής εισόδου, στρίβει στη Βία Σαν Νικολό και μπαίνει από την πλαϊνή πόρτα. Οικονομικά δυσκολεύεται πολύ καρτερώντας κάθε βδομάδα την καλοσύνη των συμπατριωτών να φροντίσει τις ανάγκες του, μα παρά την ένδειά του βαστάει πάντα λίγα μεταλλίκια για τα αγιοκέρια της προσευχής του.

Ανάβει το κεράκι του και με κατάνυξη προσεύχεται αριστερά απ' την Ωραία Πύλη, μπρος στο εικόνισμα του Αϊ-Νικόλα, να του φανερώσει το πλεούμενο που θα φέρει τους λατρεμένους του ή έστω ένα μαντάτο τους να στείλει. Τέλος, στη Βρεφοκρατούσα, η εικόνα τούτη πάντα τον μερώνει και τον παρηγορεί, ίδια όπως μοιάζει η Μεγαλόχαρη με τη γυναικα και το παιδί του.

«Βόηθα με, Παναγιά μου... Ξέρεις εσύ τον πόνο του γονιού που χάνει το σπλάχνο του, όμοιο βάσανο δεν έχει κανένα στον κόσμο... Βόηθα με, κι άλλο δε μ' απόμεινε τι...» αποσώνει την ικεσία του σε τόνο προσωπικό, τρυφερό, με ύφος φορτισμένης παράκλησης που αντιβαίνει τα πρότερα, τα αγέρωχα, τα άγρια φερσίματά του και τη μανιασμένη βία του στη διάρκεια του αγώνα πίσω στην πατρίδα. «Βόηθα με...»

Κάμει τον σταυρό του, φιλάει σεβαστικά τα εικονίσματα κι άλλο δεν ξοδεύει χρόνο, βγαίνει απ' το πλαϊνό πορτάκι στη στράτα κι από κει ξανά στην προκουμαία. Δε σταματάει μήτε στους καφενέδες που υπάρχουν αραδιασμένοι στην Πιάτσα της Μπόρσας και του Μεγάλου Θεάτρου, μήτε στα κρασο-

πουλιά και τα χαμαιτυπεία της Πιάτσα ντελ Σάλε που μαζεύουν τους μαρινέρους των προσορμισμένων караβιών. Ίσια τραβάει, στο ακρωτήριο της Αγίας Τερέζας, στον φυσικό λιμενοβραχίονα που περιζώνει από τον νότο το λιμάνι, στην κόγχη του είναι φωλιασμένο το λοιμοκαθακτήριο της πόλης και μπρος του το μικρό λιμανάκι της καραντίνας. Σ' αυτό το λιμανάκι εναποθέτει κάθε πρωί τις περισσότερες ελπίδες του.

Να μπει στο λοιμοκαθακτήριο αδύνατο, η απομόνωση που επιβάλλει το Καπιτανάτο του λιμανιού για κάθε πλοίο που φτάνει από εμπόλεμη ζώνη είναι αυστηρότατη, δε θέλει εξάλλου να δώσει αφορμές στην αστυνομία να τον διώξει από την πόλη, οι εντολές του Μέτερνιχ δρακόντειες για όλους τους ταραχοποιούς επαναστάτες της Ελλάδας, είδαν κι έπαθαν οι σημαίνοντες του γραϊκικού Καπίτολου να καθησυχάσουν τις αυστριακές Αρχές για χάρη του. Ανεβαίνει σαν κάθε μέρα τον λόφο που υψώνεται πίσω ακριβώς από τα περίκλειστα κτίσματα και με χτυποκάρδι φέρνει το χέρι του σιμά στα μάτια και πασχίζει να διαπεράσει τη θολούρα του ορίζοντα και να διακρίνει τα πλεούμενα που έχουν αγκυροβολήσει στο λιμανάκι κατά τη διάρκεια της νύχτας.

Στις πρύμνες τους κολλάει το βλέμμα του, εκεί όπου κρέμεται η σημαία του κάθε σκάφους. Ψάχνει με αγωνία την κυανή με τον λευκό σταυρό της Ύδρας, την κυανέρυθρη με τον άλικο σταυρό των Σπετσών, τη λευκή με τα γράμματα της Φιλικής και τον κόκκινο σταυρό των Ψαρών, κάποια παντιέρα της πατρίδας που να φουσκώσει και ν' αναστήσει τις λιγιστές ελπίδες του.

Κάθε μέρα εκεί ψηλά τη στήνει, στο караούλι του, τάμα θαρρείς το έχει, ακόμη και τις χειμωνιάτικες που το αγιάζι θερίζει και το πούσι δεν αφήνει το βλέμμα να ταξιδέψει. Αν μπει καινούργιο σκαρί στο λιμανάκι της καραντίνας θέλει πρώτος

να τρέξει, να ρωτήσει, να μάθει, αναμφίβολα από το Λεβάντε, την ανατολική Μεσόγειο, θα φτάσει, όχι από τη Δύση. Σαν έβλεπε κάποιος, άνοιξαν και μπουμπουκίαζαν οι ελπίδες μέσα του, πολλές οι πιθανότητες να έρχεται από την πατρίδα, να κουβαλάει κυνηγημένους και πρόσφυγες, αλλιώς τι γιατί να το βάλουν σε καραντίνα; Μέχρι τα τώρα μια εικοσαριά αντίκρισε με παντιέρες γραμμικές, μια εικοσαριά φορές έτρεξε παρευθύς κάτω στα ναυτικά πρακτορεία μήπως και ξέρουν κάτι παραπάνω, ύστερα στον Βορδώνη τον γιατρό, εκείνος είχε σχέσεις με τους Αυστριακούς συναδέλφους του που ανέβαιναν για υγειονομικό έλεγχο στα πλοία, είχαν καταστάσεις επιβαινόντων και λίστες με ονόματα. Όχι πως είχε σταθεί τυχερός ποτέ, λίγους Έλληνες πέτυχε σ' αυτές τις λίστες, οι περισσότεροι άσχετοι με τον αγώνα, ταξιδιώτες που έφταναν από λιμάνια με επιδημίες και θανατικά.

Καμιά ρωμαίικη παντιέρα δεν αντικρίζει μήτε και σήμερα, έχει καιρό πολύ να πλησιάσει ελληνικό σκαρί στην Τεργέστη, κακό σημάδι αυτό το δίχως άλλο, ειδικά όταν το συνδυάζει στο ταραγμένο μυαλό του με τις ειδήσεις που φτάνουν από την επαναστατημένη πατρίδα, πως ο Κιουταχής έχει πατήσει σχεδόν ολάκερη τη Ρούμελη κι ο τρομερός στόλος του Ιμπραήμ έχει κλείσει σφιχτά τον βρόγχο στον Μοριά, χιλιάδες οι εξανδραποδισμένοι, δεκάδες χιλιάδες τα γυναικόπαιδα που φορτώνονται στα αιγυπτιακά μεταγωγικά και παίρνουν τον δρόμο για τα σκλαβοπάζαρα της Αλεξάνδρειας και της Βεγγάζης.

Λύνονται τα γόνατά του και σφιχτοδέεται η ψυχή του σαν περνούν από τον νου του τα σκλαβοπάζαρα. Εικόνες βδελυρές γιομίζουν τα μάτια του καθώς σωριάζεται εξαντλημένος στο νοτισμένο χώμα, αλυσοδεμένη την αγαπημένη του γυναίκα σκέφτεται, γυμνωμένη κι ανυπόδετη, ξένα μάτια να

την περιεργάζονται σάμπως κι είναι φοράδα για πούλημα, ξένα χέρια να την ψάχνουν και να την ψαχουλεύουν, να τη σέρνουν σε χαρέμια, να τη δουλώνουν, να τη βατεύουν. Αλυσοδεμένο και το σπλάχνο του, αν άντεξε η τρυφερή του σάρκα και η ευαίσθητη παιδική του ψυχή. Γνώριζε πως ορέγονταν τέτοιες τρυφερές σάρκες οι αγάδες κάτω στην Μπαρμπαριά και τ' ακατονόμαστα που έκαναν. Αυτές οι σκέψεις τον αρρωσταίνουν, τον πεθαίνουν. Δεν ξέρει τι από τα δυο να ευχηθεί, τι να παρακαλέσει: να ζουν έστω και σκλάβοι ή να έχουν χαθεί, να γλιτώσουν μοίρα χειρότερη από θάνατο;

Γέρνει πάνω στον τραχύ κορμό του πεύκου και μισοκλείνει τα μάτια του, χάνεται από το βλέμμα του το πέλαγος της Αδριατικής, σβήνουν τα κελαηδήματα των πουλιών κι οι φωνές των μαρινέρων από χαμηλά. Άλλα κελαηδήματα παίρνουν σιγά σιγά τη θέση τους, από καριοφίλια και πιστόλες, άλλες φωνές υψώνονται γύρω του, ψίθυροι αγωνίας και φόβου στην αρχή, χουγιάσματα κι ουρλιαχτά κατόπι, βροντολαλήματα, ξεφωνητά κι ανατριχιαστικές στριγκλιές.

Φεύγει απ' τον λόφο, σε μια ισιάδα ταξιδεύει ο ταραγμένος νους του, σε ένα πλάτιασμα κλεισμένο ολόγυρα από λιμνοθάλασσα. Τέτοιες εικόνες βλέπει και τέτοιες χλαλοές ακούει, εικόνες που έζησε πριν από έναν χρόνο, εικόνες απαράμιλλου θάρρους μα και ανείπωτης φρίκης, εικόνες που σημάδεψαν την ψυχή του για πάντα.

Ποδοκροτήματα κι οχλοβοή καθώς συνάζονταν οι φαμελίτες του Μεσολογγιού στην τρίτη φάλαγγα για ν' ακολουθήσουν τις δύο προηγούμενες των πολεμιστών που θα έβγαιναν πρώτες για να ασφαλίσουν τον χέρσο τόπο πριν απ' τα ταμπούρια των αραπάδων και των Τούρκων. Μαζί με όλους τους άλλους

κι αυτός, με όλα τα άρματά του και τα φισέκια του έτοιμα. Σιμά κι η γυναίκα του που είχε ποδεθεί τσαρούχια και φουστανέλα, γελέκι και σελάχι* με χαρμπί και μαχαίρι, οι περισσότερες γυναίκες τους έτσι είχαν ντυθεί για να δείχνουν σερνικές, τον εχθρό να τρομάζουν και ν' αποφύγουν αιχμαλωσίες και βιασμούς.

Κοφτές οι ανάσες του αρχίζουν να βγαίνουν κι ας είναι καθισμένος και γερμένος στο πεύκο της πλαγιάς, μήτε θάλασσα υπάρχει πια μήτε λιμάνι, εικόνες η μια μετά την άλλη διαβαίνουν πυρετωδώς απ' το ανταριασμένο μυαλό του, το σφιχταγκάλιασμα στη μικρή φαμελιά του πριν δοθεί το σύνθημα, το στερνό στη γυναίκα του φίλημα πριν τραβήξει την κοφτερή πάλα** του απ' το θηκάρι κι απλώσει το άλλο χέρι του να πάρει απάνω του το παιδί για να ξεκινήσουν.

Η γυναίκα του δεν τον άφησε. Το τράβηξε απότομα, το σήκωσε και στη δική της αγκάλη το έσφιξε, ένα με τα στήθια που το βύζαξαν και το ανάστησαν.

«Θα το βαστάω εγώ...»

«Μπορείς;»

«Συ έχεις άλλη δουλειά να κάνεις με το λεύτερο χέρι σου»,

---

* Το σελάχι ή σελαχλίκι ήταν φαρδιά πέτσινη ζώνη που φορούσαν πάνω από τα ρούχα και αποτελούσε μια φορητή οπλοθήκη. Το χαρμπί ήταν ένα μακρύ σουβλί που χρησίμευε για να ακονίζουν τα μαχαίρια, αλλά λειτουργούσε και ως όπλο σε μάχες σώμα με σώμα.

** Πλατύ, ελαφρώς κυρτό σπαθί που έμοιαζε με το ανατολίτικο γιαταγάνι. Κρεμιόταν συνήθως στον ώμο με χοντρό κορδόνι.

πρόσταξε και του έδειξε την πιστόλα που είχε μπηγμένη στο σελάχι.

«Θα το κρατάω γερά. Θα είναι πιο σίγουρο στην αγκαλιά μου...»

«Πιο σίγουρο απ' την αγκαλιά της μάνας;» απόρησε ξαφνιασμένη η γυναίκα του.

Δεν επέμεινε. Διέκρινε στα μάτια της την απαρασάλευτη πίστη, το γνώριζε τούτο το σημάδι της πεισμονής της, δε φελούσε να επιμείνει, τίποτα δε θα κατάφερνε.

«Θ' αντέξεις όμως για δύο μες στη χαλασιά και τη φωτιά;» τη ρώτησε μονάχα. «Θ' αντέξεις και για σένα και γι' αυτό;» επανέλαβε εμφατικά δείχνοντας το σπλάχνο τους, που στεκόταν ασάλευτο απ' το αφιόνι που το είχαν πρωτύτερα ποτίσει.

«Και γι' αυτό θ' αντέξω και για σένα...» του αποκρίθηκε ανενδοίαστα και, χωρίς να χαλαρώσει διόλου το σφιχταγκάλιασμα του παιδιού της, ανασηκώθηκε και τον φίλησε άλλη μια φορά στο μπαρουτοκαπνισμένο του μάγουλο. «Τάμα το κάνω, κύρη μου... Θ' αντέξω... Σαν τη δύναμη της μάνας άλλη δεν έχει... Λόγο στον Θεό δίνω...» ορκίστηκε κοιτώντας τον ίσα μες στα μάτια.

Της ανταπόδωσε το εξημμένο βλέμμα, τη γλυκοφίλησε τρεις φορές κι ύστερα στράφηκε μπρος του και τράβηξε τη γεμάτη πιστόλα με το λεύτερο χέρι του.

«Πίσω μου να στέκεις! Μη με χάσεις απ' τα μάτια σου!» έδωσε τη στερνή εντολή στη γυναίκα του και τράβηξε μπροστά με τους άλλους καθώς ο αγγελιαφόρος των καπεταναίων έτρεχε μπρος πίσω στη φάλαγγα και τους πρόσταζε να 'τοιμαστούν για την έξοδο.

Αργά κι άηχα κίνησαν στη μέση της νύχτας, τέτοια εντολή είχαν, έτσι πέρασαν το χωματένιο περιτείχισμα και τη θύρα του Στουρνάρη, βγήκαν έξω απ' τα τείχη σκυφτοί, ούτε κουβέντα,

ούτε ψίθυρος, βουβαμάρα και ταραγμός αντάμα με την περπατησιά τους.

Μέχρι να σιμώσουν στην τάφρο, τους ένοιθε πίσω του, οσμιζόταν τη μυρωδιά τους κι άκουγε τα σερνάμενα τσαρούχια της γυναίκας του, ο νους του σ' εγρήγορση, μα η ψυχή του ήρεμη κι αποφασισμένη. Η φάλαγγα των γυναικόπαιδων έφτασε αθέατη στην τάφρο κι άρχισε να διαβαίνει ήσυχα την προχειροφτιαγμένη γέφυρα που είχαν στήσει το μεσημέρι, ένα στούμπωμα από τσόλια, φλοκάτες και στρώματα κι απάνωθ' τους στηριγμένα τα σανίδια.

Μόλις που πρόφτασε η προφυλακή τους να βγει απ' την άλλη μεριά όταν άστραψαν στο βάθος τα ντουφέκια των αραπάδων, ειδοποιημένοι κι έτοιμοι ήταν καρτερώντας τους, στάχνα θερισμένα ξάφνου τα κορμιά γύρω του, η πλάση να τραντάζεται και τα βόλια να σφυρίζουν, αντάρα τρανή από ξεφωνητά, βρισίες και οιμωγές. Έπεσαν ματοκυλισμένοι οι πρώτοι της φάλαγγας, σταμάτησαν οι δεύτεροι, πάγωσαν όλοι απάνω στο γιοφύρι, έσπρωχναν οι πίσω που δεν είχαν καταλάβει το στάσιμο, παιδιά αρχίνησαν να τσιρίζουν τρομαγμένα παρά το αφιόνι, οι μάνες τους έκλαιγαν και προσεύχονταν, οι άντρες προγκούσαν κι έφτυναν προστάγματα.

Φώναξαν οι αρματωμένοι να πάψουν οι φωνές, να μην επικρατήσει πανικός, να προχωρήσουν μπροστά σύμφωνα με το σχέδιο. Του κάκου όλα, η φάλαγγα είχε κολλήσει, μπρος οι μακελεμένοι κι οι λαβωμένοι, πίσω το λεφούσι, δεξιά ζερβά το κενό της τάφρου, έξοδος και διάβαση καμιά. Έχωσε το κουμπούρι στο σελάχι του για να έχει χέρι λεύτερο κι έσπρωξε τον μπροστινό του, δρόμο ν' ανοίξει, να προχωρήσουν και να πατήσουν χώμα, αν έμεναν απάνω στα σανίδια θα ήταν στα σίγουρα χαμένοι.

«Στο κατόπι μου! Ότι και να γίνει στο κατόπι μου μη χα-

θούμε!» πρόσταξε τη γυναίκα του περπατώντας μπροστά, πάνω από λαβωμένα κορμιά κι άπνοα κουφάρια.

Ομοβροντίες η μια πίσω απ' την άλλη ξερνούσαν θάνατο, οι μολυβένιες μπάλες των κανονιών έσκαγαν γύρω τους, γιόμιζε ο τόπος καπνό απ' το μπαρούτι, τα τσαρούχια του κολλούσαν στο λιμνασμένο αίμα, βόγκοι, στεναγμοί κι αναθέματα, ουρλιαχτά και προσευχές της απελπισιάς. Σημασία δεν έδινε καμιά, μόνο έσπρωχνε, έκοβε και προχωρούσε κραυγάζοντας, να παίρνει δύναμη απ' τα ίδια του τα σωθικά και να τον ακούει η γυναίκα του που ερχόταν στο κατόπι του, μην ξεστρατίσει μες στον χαλασμό και χαθούν.

Μέχρι που άκουσε πίσω του τη φωνή. Μια σπαραχτική κραυγή που υψώθηκε στριγκά στον ντουχνιασμένο ουρανό, μια κραυγή που ξεχώρισε μες στις δεκάδες μπαταριές, τα χουγιάσματα και τα στριγκλίσματα, μια κραυγή που πάγωσε το ξαναμμένο αίμα του.

«Πίσω! Πίσω, ωρέ παιδιά! Πίσω στα τείχη! Πίσω στην πόλη!»

Ευθύς άκουσε τη χλαπαταγή και τα ποδοκροτήματα όσων υπάκουσαν στη φωνή και υποχωρούσαν αλαλιασμένοι ματαιώνοντας την έξοδο, κείνος όμως σκέφτηκε το σχέδιο και την αυστηρή διαταγή που είχε δοθεί από το μεσημέρι, μπροστά, μόνο μπροστά, δεν τους ακολούθησε, σήκωσε αποφασιστικά την κοφτερή πάλα του και συνέχισε τη δύσκολη περπατησιά του λες κι άνοιγε δρόμο λιανίζοντας βάτα και καλαμιώνες.

«Πάμε, κυρά μου!» κραύγασε προχωρώντας και δείχνοντας τη συστάδα των ελαιόδεντρων που απλωνόταν δεξιά τους. «Πάμε να βγούμε στο λιοστάσι, αν φτάσουμε εκεί θα σωθούμε!»

Με τα πολλά πάτησε χώμα και λάσπη, βουρκοτόπι σωστό η γης από το αίμα που είχε χυθεί. Τσαλαβουτώντας απάνω στα βαλτωμένα αίματα και τα χυμένα σπλάχνα, λιανίζοντας προς του με τη σπάθα όσα φέσια και σαρίκια έβλεπε, ορμώντας

σ' ένα γιουρούσι της απελπισιάς άνοιγε δρόμο προς τη μεριά του ελαιώνα, για ν' αποφύγουν τα χωματένια ταμπούρια της Τουρκιάς με τα εκατοντάδες ντουφέκια που άστραφταν και βροντούσαν χύνοντας καταπάνω τους θανατερό μολύβι.

«Λίγο ακόμη και θα λυτρωθούμε... Λίγο ακόμη και φτάνουμε στο λιοστάσι, κυρά μου...» επαναλάμβανε λαχανιαστά για να την εμψυχώσει, θάρρος να της δώσει, μη γονατίσει τώρα που έφταναν στον γλιτωμό.

«Λίγο ακόμη... Λίγο και θα...»

Δεν απόσωσε την κουβέντα του. Ένα κάψιμο στη μέση ένωσε κι έπειτα πόνος ανεννόητος, σάμπως κι έσκασε μέσα του μια κανονιά, έκανε δυο τρία αβέβαια βήματα και τα πόδια του παράλυσαν, να σηκώσουν το βάρος του αδύνατο, στραβοπάτησε μια δυο φορές κι έπειτα σωριάστηκε στο χώμα. Πήρε να στρίψει το κεφάλι του, να δει πίσω του, να φωνάξει στη γυναίκα του να συνεχίσει, μη σταματήσει γι' αυτόν, μη χαθούν κι εκείνοι μαζί του.

Τίποτα δεν είδε, τα μάτια του λες κι είχαν κατεβάσει χοντρούς μπερντέδες, σκοτάδι αντίκριζε, ούτε τις λάμπεις απ' τις κάννες που άστραφταν, ούτε τις φωτιές από τις μπούκες των κανονιών. Μόνο άκουγε, συρσίματα και φωνές και τρεχαλητά, πάλεψε κι αυτός να φωνάξει, να τον ακούσει η λατρεμένη του για να σφίξει δόντια και παιδί και να τραβήξει μπροστά, θα έβρισκε αυτός τρόπο μονάχος του να ξεφύγει, να σωθεί και να τους ανταμώσει.

Ένωσε χέρια να τον αρπάζουν, να τον σφίγγουν από αστράγαλους και καρπούς, να τον σηκώνουν και σαν προβατίνα να τον απιθώνουν σε μια ράχη. Πονούσε, φριχτά πονούσε απ' τα τραντάγματα, ούρλιαζε και σφάδαζε μέχρι που η φωνή του έπαψε να βγαίνει πια, μέχρι που τα μάτια του σφάλισαν, και μήτε άκουγε, μήτε έβλεπε, μήτε ένιωθε.

Εύπνησε με αυγινό φως, η νύχτα είχε διαβεί κι αυτός ήταν πάλι ξαπλωμένος στο χώμα, στο πλάι ενός τοίχου από κοτρόνες, ο φράχτης στο αμπέλι του Κότσικα ήταν, μιάμιση ώρα δρόμος απ' την πόλη, αυτό το αμπέλι ήταν το πρώτο σημείο συγκέντρωσης της φάλαγγας πριν κινήσουν για την ανηφοριά, για το μοναστήρι του Αγίου Συμεών στο ύψωμα του Ζυγού. Ψαχούλεψε προσεκτικά, μα δεν ένιωσε αίμα φρέσκο πάνω του, η ανάσα του λεύτερα έβγαине, τα βλέφαρά του αλαφριά, η λαβωματιά του πονούσε μα δεν τον έσφαζε όπως πρώτα, ξώπετσα θα τον βρήκε το βόλι και δόξασε τον Κύριο για τον λυτρωμό. Βιάστηκε να δοξάσει γιατί δεν ήξερε, κείνες τις πρώτες στιγμές δε γνώριζε ποια καινούργια λαβωματιά θα άνοιγε, αυτή τη φορά στην ψυχή του, και πόσο φριχτά θα τον έσφαζε στις βδομάδες και στους μήνες που θα έρχονταν.

Μακρύτερα, από τη μεριά της πόλης, ακουγόταν ένας βαρύς αχός, πού και πού μια μπαταριά, πιότερο φωνές αντιλαλούσαν, αλαλαγμοί θριαμβικοί που έφερνε ο αέρας, ύμνοι στον Αλλάχ κι ευχαριστίες για τη λεηλασία σε σπίτια και σάρκες. Κοίταξε γύρω του, σύντροφοι και συμπολεμιστές ξαπλωμένοι στο χώμα, άλλοι με μάτια κλειστά, άλλοι ανοιγμένα, σκόνες και λάσπες κάποιιοι, οι περισσότεροι γιομάτοι αίματα σε χέρια, πόδια, πρόσωπα, λίγες ώρες ξαπόσταμα κι ανασασμός, να στυλωθούν λίγο πριν κινήσουν για την ανηφοριά και το μοναστήρι.

Γυναίκες πουθενά, παιδιά άφαντα, αυτό πρόσεξε μόλις καθάρισε το βλέμμα του, ένα κύμα φόβου κι αγωνίας τού σάρωσε παρευθύς τα σωθικά, προσπάθησε ν' ανασηκωθεί για να κοιτάξει καλύτερα. Δεν μπορεί, τους ένιωθε πίσω του μέχρι το ματωμένο λασποτόπι, κάπου θα είχαν γείρει κι εκείνοι να ξαποστάσουν. Ένας καινούργιος σφάχτης τού έκοψε τη μέση στην πρώτη κίνηση, τα πόδια του άχρηστα εντελώς, θαρρείς παραλυμένα. Φώναξε τα ονόματά τους, νόμιζε κραυγή θα βγάλει,

ίσα που ακούστηκε ανεπαίσθητα η φωνή του, φώναξε μολοντούτο ξανά και ξανά τα ονόματά τους, μα απόκριση καμιά δεν έλαβε.

«Όχι, Θεέ μου... Όχι...»

Θέριεψε το κύμα της απελπισιάς εντός του και δύναμη του έδωσε, τα πόδια άχρηστα, μα τα χέρια βαστούσαν ακόμη, γύρισε μπρούμυτα, έβαλε κάτω τους αγκώνες και σφίγγοντας τα δόντια αρχίνησε αργά να σέρνεται απάνω σε χώματα και πέτρες σαν γουστέρα, αγκωνιά την αγκωνιά, κοιτώντας ξαναμμένα γύρω του, σαρώνοντας το αμπελοχώραφο με τα μισόκλειστα μάτια του, μονολογώντας με την αδύναμη ανάσα του καθώς σερνόταν απ' άκρη σ' άκρη, μια ψιθυρίζοντας τα ονόματά τους, μια ξορκίζοντας το κακό, και μια ικετεύοντας τον Θεό κι όλους τους αγίους Του.

«Βάσταξέ τους ζωντανούς, Θεέ μου... Άλλο δεν έχω τι στον κόσμο... Βάσταξέ τους ζωντανούς να τους ανταμώσω πάλι... Βάσταξέ τους...»

Όρα κυλιέται πάνω στα χώματα της πευκόφυτης πλαγιάς κλαίγοντας και ψιθυρίζοντας, άλλοτε σφίγγοντας δόντια, άλλοτε σφαδάζοντας καθώς τυραννιέται απ' τους εφιάλτες του. Το κορμί του ολάκερο πιασμένο, το σακατεμένο χέρι του τον πεθαίνει στην παλιά πληγή που ζωντανεύει συχνά πυκνά. Τα χέρια του γδαρμένα, τα γόνατά του μουνδιασμένα, το πρόσωπο καπλαντισμένο από δάκρυα και σκόνη, σαν ερπετό σέρνεται και τώρα, σαν αλλοπαρμένος απ' το αντιπάλεμα, τον κάματο και τον εφιάλτη.

«Ταίρι μου... σπλάχνο μου...» ξεσπάει μια τελευταία φορά λύνοντας τους αγκώνες του κι απέ σωριάζεται παραιτημένος με το πρόσωπο καταγής.

Θρηνεί σιωπηλά για ώρα απάνου στο νοτισμένο χώμα, σάμπως και προσκυνάει σε φρεσκοσκαμμένο τάφο. Απότομα βγαίνει απ' τον θρήνο του και τινάζει το κεφάλι μόλις ακούει μια τρουμπέτα ναυτική να σαλπίζει, ύστερα φωνές φτάνουν στ' αυτιά του από τα χαμηλά, κοφτές απότομες φωνές σαν αντιλάλημα: «Όρτσα», «Πλώρα», «Βίρα».

Συνέρχεται κι ανασηκώνει το κορμί του, νοτισμένες πευκοβελόνες και υγρά χορτάρια στο πρόσωπό του, οι παλάμες του γεμάτες γλίτσα απ' την υγρή ομίχλη που έπεφτε όλη τη νύχτα, η ώρα έχει όμως περάσει κι η καταχνιά αραιώσε, ο ήλιος διακρίνεται αντίκρυ του καθώς έχει γυρίσει δυτικά και το φως έρχεται καθαρότερα απ' τη μεριά της θάλασσας.

Στιγμή τη στιγμή βρίσκει τα λογικά του, μήτε συμπολεμιστές ματωμένοι, μήτε αχός απ' τη λεηλασία, μήτε αμπέλι μήτε κλήματα γύρω του. Αναστενάζει βαριά, σηκώνεται απ' το υγραμένο χώμα και κοιτάζει πάλι τα πλεούμενα στο λιμανάκι κάτωθι του. Όλες τούτες τις ώρες, που χαμένος ήταν στους εφιάλτες της ψυχής του, ίσως κάτι έχει αλλάξει. Βλέπει μια γολέτα να έχει σηκώσει άγκυρα, να φεύγει και ν' ανοίγεται στο πέλαγο. Μετράει τα σκάφη, ίδια σαν και πριν τα βρίσκει, κανένα πλοίο δεν έχει πάρει τη θέση της. Ίδια απογοήτευση, ίδια πικράδα στο στόμα και στην καρδιά καθώς ετοιμάζεται να φύγει άπραχτος για ακόμη μια μέρα.

«Ίσως... Ίσως αύριο...» μονολογεί, στρέφεται κι αρχίζει να σκαρφαλώνει την ανηφοριά για να επιστρέψει στην πόλη.

Να περάσει από το Καζίνο Γκρέκο στην Πιάτσα της Μπόρσας και να ρωτήσει για κάποιο μαντάτο, σιγά σιγά οι Ρωμιοί πράκτορες θα μαζευτούν στη λέσχη για το βραδινό τους. Ίσως τον συμπονούν, ίσως τον λυπούνται, κάποιοι σίγουρα τον νοιάζονται τούτον τον πατριώτη τους που βολοδέρνει μήνες και μήνες στην πόλη σαν την άδικη κατάρα, δεν του αρνιούνται

τη συντροφιά τους, ένα βλέμμα, ένα χαμόγελο, μια παρηγοριά πάντα στο στόμα τους. Μήτε χαμόγελα όμως θέλει, μήτε παρηγορίες, ένα χαμπέρι καρτερά, ένα μαντάτο, κάποιο γραϊκικό σκαρί που φτάνει στο λιμάνι απ' τα ματωμένα μέρη της πατρίδας, κάποια φουρνιά κυνηγημένων που γλίτωσαν το τούρκικο μαχαίρι, για τούτα μονάχα ζει, για μια τόση δα απαντοχή να βασταχτεί ζωντανός.

Σαν φτάνει στην κορυφή του λόφου σταματά κι αγναντεύει για ακόμη μια φορά το λιμανάκι των θρυμματισμένων ελπίδων του. Τα μάτια του βουρκώνουν, μα η καρδιά του ατσαλώνει. Ανεπαίσθητα τα χείλη του ανοιγοκλείουν, ικεσία μαζί κι υπόσχεση, η ίδια κάθε αποσπερνό εδώ και μήνες. Την ψιθυρίζει στα δέντρα, στη θάλασσα, στον άνεμο: «Θ' ανταμώσουμε πάλι, το ξέρω... Μια μέρα θ' ανταμώσουμε, ψυχούλες μου... Σε τούτον ή στον άλλο κόσμο...»

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Των Εδδώνων τα ιερά
1803-1806

*«Τι τη θέλουμε, βρε αδέρφια, τούτη την πολυπικραμένη ζωή,
να ζούμε από κάτω στη σκλαβιά και το σπαθί των Τούρκων
ν' ακονιέται εις τα κεφάλια μας;
Δεν τηράτε, που τίποτα δεν μας απόμεινε;»*

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ

Με τα ρούχα αιματωμένα

Σούλι, καδοκαίρι του 1803

Μπαρούτι, κάψα και σκόνη. Μέχρι και τα πλατάνια στο ρέμα του Ντάλα έστεκαν γερτά, καμπουριασμένα, με τα φύλλα τους κερένια κι ανάρια τούτο το μαύρο θέρος. Το φάραγγι του Αχέροντα κι οι απόκρημνες κοψιές του Ζαβρούχου αντηχούσαν απ' τις μπαταριές νύχτα μέρα. Κλεισμένα τα μονοπάτια ολόγυρα, μήτε στον κάμπο του Φαναριού, μήτε της Παραμυθιάς, μήτε ακόμη και στη Λάκκα μπορούσε κανείς να βγει, να γυρέψει δυο σπυριά γέννημα να γελάσει την πείνα του. Ολάκερο το Σούλι είχε κλειστεί απ' τα φουσάτα των Τουρκαλβανών του Αλή πασά, σχεδόν τρία χρόνια συμπλήρωνε η στενή πολιορκία κι όλο έσφιγγε πιάτο το ζωνάρι της φωτιάς γύρω απ' την ορεινή κοιλάδα. Πρώτα έπεσαν τα Σκάπετα, τα χωριά-σύμμαχοι στα βόρεια του ορεινού πέταλου², από την άνοιξη κι έπειτα είχε μείνει λεύτερο μονάχα το στενό οροπέδιο στα νότια, η κυρίως περιοχή του Σουλίου, το θρυλικό Τετραχώρι, ο Αβαρικός, η Κιάφα, η Σαμονίβα και το ίδιο το Σούλι, ήταν δεν ήταν δυο τρεις χιλιάδες στρέμματα

ολάκερη η έκτασή του, με τη βαθιά χαράδρα και τους κοφτούς βράχους που δέσποζαν απάνω απ' τα τέσσερα χωριά.

«Θα ροβολήσουμε;»

Η Λέγκω κοίταξε την Κήκω, τη μικρή της αδελφή, σάμπως και να της είπε την πιο παράδοξη κουβέντα.

«Εμ, δε θα ροβολήσουμε; Χωρίς νερό θ' απομείνουμε; Μή-τε οι τζιτζικες δεν κάμουν διψασμένοι μες σε τέτοια κάψα».

«Είναι που έχεις και το μωρό να φροντίσεις».

«Κι εσύ. Και δεν έχεις κανέναν στο σπίτι, μονάχη σου είσαι».

«Ο Ζωτάκος μου είναι πάνω από δυο χρονών πια, δεν έχει τόση ανάγκη, τον άφησα για λίγο στη Γούσαινα. Το δικό σου είναι ακόμη μπεμπέκι».

«Πέρασαν μήνες απ' τη γέννα και τον σαραντισμό, μπορεί να μείνει κι η δικιά μου μονάχη της λίγες ώρες. Αν υπάρξει χρεία, είναι κι η μάνα του Σπήλιου μου στο σπίτι για να τη συντρέξει. Κουτσοπόδαρη και μισότυφλη θα πεις η έρμη, αλλά τη σαρμανίτσα της μπορεί να την κουνήσει για λίγο και να την ησυχάσει».

«Είσαι και μικρομάνα...»

«Ο πόλεμος δε νογάζει από μάνες και μικρομάνες», της απάντησε η Λέγκω, ζώστηκε το χοντρό στειλιάρι στη ράχη και γύρεψε απ' την Κήκω να σκαλώσει στις δυο άκρες του τα άδεια μπακίρια.

Κρέμασε κι εκείνη τα δυο πέτσινα ασκιά της στους ώμους, βγήκαν απ' το χαμηλό πέτρινο σπίτι της φαμελιάς του γενάρχη Γιώργη Μπένου και τράβηξαν κατά τον ναό του Αγίου Γεωργίου χαμηλότερα, για να κατεβούν το απότομο, κακοτράχαλο μονοπάτι που οδηγούσε στη λαγκαδιά και στους μύλους. Νερό πόσιμο να βρουν απ' αλλού δεν μπορούσαν πια, τέλος Αυγούστου και τα πηγάδια είχαν στερέψει απ' το βρό-

χινο νερό της άνοιξης, ακόμη και τα χιόνια στις κορφές της Μούργκας είχαν από καιρό σωθεί και τα ρέματα είχαν γίνει ξεροπόταμοι. Μονάχα ο Τσαγκαριώτικος έφερνε νερό όπως κατέβαινε απ' τα ψηλότερα Σκάπετα, στο βάθος της δασωμένης χαράδρας.

Μια ώρα κατεβασιά ροβολώντας σαν κατσίκια, δυο ώρες η ανεβασιά, εξακόσια μέτρα το βάθος του φαραγγιού, μα δυο χιλιόμετρα κοντά γυρνούσε οφιοειδώς το μονοπάτι από βράχο σε βράχο μέχρι να πιάσει την ισιάδα του χωριού. Μέρα παρά μέρα ανεβοκατέβαιναν οι Σουλιώτισσες τα καλοκαίρια και τ' αποκαλόκαιρα χαμηλά στον Τσαγκαριώτικο ν' ανεβάσουν καθαρό νερό στα σπίτια τους. Την ίδια δύσβατη και κουραστική διαδρομή έκαμαν κι άλλες φορές ολάκερο τον χρόνο, με βροχές, αντάρες, ακόμη και με χιονάδες, για ν' αλέσουν στους μύλους τα γεννήματα και να πλύνουν φλοκάτες και σκουτιά στα πέτρινα πεζούλια της κατεβασιάς του νερού.

Μαθημένη την είχαν την τραχιά και δυσανάβατη στράτα, με μια ανάσα την κατέβαιναν, με δυο την ανέβαιναν φορτωμένες σαν γαϊδουρομούλαρα, δίχως άχνα και δίχως βόγκο. Τους καλούς καιρούς, τους γαληνεμένους κι ειρηνικούς, σπάνιους πα να πει για το Σούλι, πολλές φορές με χαρά τον έπαιρναν αυτόν τον δρόμο. Η μοναδική τους ευκαιρία ήταν να ξενοιάσουν λίγο απ' τ' ατελείωτα συγύρια, να μείνουν αναμεταξύ τους οι γυναίκες, να μάθουν νέα, να χωρατέψουν, να γελάσουν, κάποιες φορές να παινευτούν και κάποιες να καβγαδίσουν, ακόμη κι οι τσακωμοί τους διασκέδαση ήταν αφού τις έβγαζαν για λίγο απ' τη συνήθεια της βαριάς δουλειάς. Εκτόνωναν την ασυγκράτητη σερπετάδα τους και μέρευαν το αχαλίνωτο νεύρο τους, εφάμιλλο εκείνου των αντρών τους, που ζώνονταν τις πιστόλες τους και γύμωναν τα γιαταγάνια τους αδιάκοπα για να βαστάξουν λεύτερο τον τόπο τους.

Το μικρό αγόρι κρεμιέται απάνω της, τα χεράκια του δεμένα στον λαιμό της, το προσωπάκι του φωλιασμένο στον κόρφο της. Η μάνα τον σφίγγει στην αγκάλη της, ανασαίνει με λαχτάρα τις ανάσες του και μια στιγμή καρτερά. Μια στιγμή για το στερνό της κούταγμα, το στερνό της δάκρυ, τα στερνά της λόγια.

«Γιε μου... Αϊτέ μου...»

Μια στιγμή μονάχα πριν ριχτεί στο βάραθρο.

Σουλιώτισσες, Μοραΐτισσες, δολιομάνες, μορφές σκλαβωμένες μα και μορφές θεριεμένες που ρίχνονται σε αγώνα ανείπωτο για ν' αλλάξουν την αλυσόδετη μοίρα τους.

Στο Σούλι και στα Γιάννενα, στον Μοριά και στα Ψαρά, στη Ρούμελη και στο Μεσολόγγι, φτάνει η στιγμή του σηκωμού, η ώρα της Επανάστασης. Τότε αρχινά τούτο δω το μυθιστόρημα, όταν οι γονατισμένοι πιάνουν τ' άρματα και ορθώνουν ψυχή και μπόι στον πανίσχυρο δυνάστη.

Η Λέγκω, ο Σίμος, η Δέσπω, ο Νικόλας, η Αργυρώ και σιμά τους οι Κολοκοτρωναίοι, οι Τζαβελαίοι, ο Ανδρούτσος, ο Καραϊσκάκης, οι αρματωμένοι της Κλεφτουριάς κι οι απόστολοι της Φιλικής, οι μπουρλοτιέρηδες κι οι καπετάνισσες. Ήρωες και ηρωίδες του λαού μας που βαφτίστηκαν μια φορά στο λάδι για την πίστη τους και μια φορά στο αίμα για την πατρίδα τους.

Αυτός είναι ο αγώνας τους.

Αυτή είναι η Ιστορία μας.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 25409

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ